

Reformacija, Prūsijos hercogas (kunigaikštis) Albrechtas Brandenburgietis ir Martyno Mažvydo 500-osios metinės

Dr. Algirdas Matulevičius

Istorikas, enciklopedistas, Mažosios Lietuvos tyrėjas

Prieš 3 metus, 2017 m., atšventėme liuteronybės (protestantizmo) Vokietijoje bei Prūsijoje 500-ąsias metines; deja, kukliai. 2018 m. plačiai turiningai, valstybiniu mastu konferencijose, susirinkimuose, spaudoje paminėjome Lietuvos (Didžiosios) nepriklausomybės *Vasario 16-osios Aktą* ir Mažosios Lietuvos lietuvininkų siekį susijungti su valstybę atkūrusiais didlie-tuviais, išreikštą *Deklaracija*, arba *Tilžės Aktu* 100-ąsias metines (1918 XI 30).

Šiais metais vėl jubiliejus – Martynui Mažvydui – 500 metų – lietuvių raštijos pradžia. XVI a. – humanizmo epocha Prūsijos kunigaikštystei buvo taikus, labai gausus knygų gimtosiomis kalbomis laikotarpis. Tuo tarpu Didžiajai Lietuvai, Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei (LDK) – kovų su agresyvėjančia Maskvos kunigaikštyste (ypač Livonijos karas) laikai, maskvėnų atplėštos jos rytinės žemės. Išėjis – sudaryti su taip pat katalikiška šalimi Lenkija nenaudingą, netgi žalingą 1569 m. uniją (Liubline). Didžiojoje Lietuvoje ėmė lenkėti didikai, dalis įtakingų bajorų – polonizacija vis labiau plėtėsi. Atvirkščiai buvo Prūsijos dalyje Mažojoje (Prūsų) Lietuvoje, o ir visoje Prūsijoje (senojoje Prūsijoje nuo Vyslos iki Klaipėdos gyveno vakariniai baltai.

Reformaciją, kurią 1517 m. pradėjo vokiečių Martynas Liuteris (*Luther*) vienuolis ir kunigas, Witenbergo (Vokietija) universiteto (jame studijavo ir būsimų lietuvių raštijos kūrėjų) filosofijos ir teologijos profesorius – tai buvo, sakyčiau, „liaudies taiki antifeodalinė revoliucija“ religijos srityje. Jis kritikavo popiežių, sustabarėjusios Katalikų bažnyčios dogmas. Vietoj sufeodalėjusios, ponų ir viduramžių Bažnyčios m. Liuteris siūlė atgaivinti ankstyvąją krikščionybę be antagonistiškos hierarchijos, be feodalinės žemėvaldos, be kunigų celibato, vienuolynų. Būtina remtis svarbiausiu šaltiniu – *Biblija, Evangelija*. Liuterio *tezes* su entuziazmu palaikė ir ėmė vadovautis platieji Vokietijos bei Prūsijos gyventojų sluoksniai,

DR. ALGIRDAS
MATULEVIČIUS
REFORMACIJA,
PRŪSIJOS
HERCOGAS
(KUNIGAIKŠTIS)
ALBRECHTAS
BRANDENBUR-
GIETIS
IR MARTYNO
MAŽVYDO
500-OSIOS
METINĖS

labiausiai liaudis. Reikalauta Bažnyčioje vietoj nesuprantamos svetimos parapijiečiams lotynų kalbos pamokslus laikyti **gyventojų gimtosiomis kalbomis**, jomis liaudžiai leisti religinių **pamokymų knygas**. Tai tautinių kultūrų pradžia, tai demokratijos pradmenys.

Svarbu, kad reformacijos tikslą iškreiptą katalikišką tikėjimą pakeisti liuteronišką (evangelikų liuteronų religija) aktyviai, protingai palaikė pats Prūsijos kunigaikštis (hercogas) Albrechtas Brandenburgietis. Iki 1525 metų, kol viešpatavo kruvinais karais, pagonių žudynėmis pagarsėjęs Vokiečių (Kryžiuočių) ordinas (rezidencija Marienburge, Karaliaučiuje), paskutiniu metu didžiuoju magistru buvo Albrechtas. Jam 1525 m. žlugus, jis tapo taikiu pasaulietiniu valdovu. Tada raštuose imta minėti ne tik prūsus kaip baltus bei Prūsijos valstybės gyventojus, bet ir lietuvininkus (absoliuti gyventojų dauguma Mažojoje Lietuvoje). Į šių etnokultūrinę, etnoteritorinę kompaktišką autochtonų bendruomenę įsijungė giminingi baltai: dar nesuvokietėję šiauriniai prūsai, sūduviai, kuršiai. Staiga „atsirado“ tautos, etninės grupės. O kryžiuočiai visus senosios Prūsos gyventojus vadino prūsais. Plg. Livonijos terminą: kalavijuočiams pirmiausia užkariavus Rygos apylinkėse gyvenančius lyvius (finougrus), ilgainiui visas latvių (baltų) ir estų užkariautas kraštas visuotinai imtas vadinti Livonija (*Livland*), o gyventojus, nepaisant tautybės – livoniečiais. Kryžiuočiams tautybė buvo nesvarbi.

Laimei, kad Albrechtas iš Hohencolernų dinastijos, buvo Ansbacho markgrafo Frydricho ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio bei Lenkijos karaliaus Žygimanto Senojo (Gediminaičių – Jogailaičių dinastijos) sesers, valdovo Kazimiero dukters Kotrynos sūnus. Štai ką reiškia turintis ir lietuviškų šaknų (plg. Europoje pagarsėjusius Lenkijos valdovus lietuvius Jogailą bei Jogailaičius, Pilsudskį). Albrechtas, pats ėmęs remti Reformaciją, jos lopšyje Witenberge 1521 m. (?) susitiko su Liuteriu. Šis patarė panaikinti karingąjį Vokiečių ordiną ir savo valstybę paversti pasaulietiška kunigaikštyste. Albrechtą palaikė dauguma ordino narių vienuolių. Popiežius jį prakeikė, Vokietijos (Šventosios Romos imperijos) imperatorius pasmerkė. Kadangi Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas mirė bevaikis, Albrechtas, artimas giminaitis Gediminaitis, turėjo teisę pretenduoti į LDK ir Lenkijos valdovus. Jo viena atramų buvo Mažosios Lietuvos lietuvininkai, mielai priėmę „tautišką“ liuteronišką tikėjimą. Lietuvių kalba paremtas liuteronizmas būtų sujungęs Mažosios ir Didžiosios Lietuvos lietuviškus kraštus. Jei toks susijungimas būtų įvykęs, visai kitokia šiandien būtų kultūros, ūkio lygmeniu Lietuvos valstybė, kitokia, galbūt, būtų ir Europa (gal be dviejų pasaulinių karų).

Tačiau protestantizmas orientavo lietuvininkus nebendrauti su Didžiosios Lietuvos katalikais. Religijų skirtumas tapo svarbiausiu barjeru, perskyrusiu abi lietuvių tautos dalis. Pirmieji Reformacijos skleidėjai liuteronai buvo lietuviškiausi. XVI a. jie – M. Mažvydas, A. Kulvietis, S. Rapolionis ir kiti, mažlietuvis J. Bretkūnas (žymiausias iš jų) buvo mokyčiausi vyrai, daugiausia parašė ir išspausdino knygų lietuvių kalba. Bet Didžiojoje Lietuvoje, LDK liuteronizmas neįsigalėjo: neparėmė itin turtingi didikai ir bajorai žemvaldžiai, pats valdovas. Tik garsus Europoje didikas, kunigaikštis Mikalojus Radvila Juodasis rėmė radikalesnę Reformacijos kryptį – kalvinizmą; Lietuvos Brastose išleido *Bibliją*. Apskritai, didikų Radvilų giminė buvo tvirti unijos su Lenkija priešininkai. Šiam pažangiam švietėjiškam judėjimui – reformacijai aršiai priešinosi turtinga, privilegijuota, vėliau sulenkinta Katalikų bažnyčia. Dėl to Didžiojoje Lietuvoje raštija gimtąja kalba atsirado vėliau, bet nenukonkuravo liuteronų Mažojoje Lietuvoje. Skirtumai: jei pastarojoje rūpintasi kolektyviai (kelių ar keletos

DR. ALGIRDAS
MATULEVIČIUS
REFORMACIJA,
PRŪSIJOS
HERCOGAS
(KUNIGAIKŠTIS)
ALBRECHTAS
BRANDENBUR-
GIETIS
IR MARTYNO
MAŽVYDO
500-OSIOS
METINĖS

šviesuolių „konferencijos“, rankraščių aptarimai, taisymai, korektūros, valdovų *Pratarmės*) lietuviškų raštų parengimu, tai LDK priklausė nuo atskirų šviesuolių iniciatyvos. Albrechtas ir jo sekėjai kunigams įsakė Prūsijos krašto lietuviams evangelikų bažnyčiose pamokslus sakyti lietuviškai, klebonais skirti mohančius lietuviškai. Net vokiečiai kunigai privalėjo mokyti lietuviškai; o kol išmoks, pamokslus turėjo sakyti padedami vertėjų – *tulky*. Taigi, lietuviškos pamaldos vyko daugelyje Mažosios Lietuvos parapijų.

Reformacijos dėka Karaliaučiuje, Hanso Weinreicho spaustuviėje 1545 m. išspausdintas pirmasis *katekizmas* prūsų kalba, o 1547 m. ir Martyno Mažvydo lietuviškas *Katekizmas*. Prūsiškieji *katekizmai* daugiausia skirti prūsams sembams, gyvenantiems tankiai apgyventoje, kalvų, miškų, ežerų Semboje (joje tankiau gyventa, negu, pavyzdžiui, XIII a. Anglijoje). Paskutinės pamaldos jų gimtąja kalba įvyko apie 1670 metus Sankt Lorenzo (Šventojo Lauryno, jūrininkų globėjo) evangelikų bažnyčioje (netoli Rausvių prie Baltijos). Vokiečių kunigai jau apsiėjo be prūsų vertėjų. Veikiausia, daugelis prūsų jau geriau ar blogiau mokėjo vokiškai. O lietuvininkų Mažojoje Lietuvoje sparčiai daugėjo. Čia XVI a. jiems išleistos 22 lietuviškos knygos, LDK – tik 8 (kitais duomenimis 5), XVII a. atitinkamai 22 (24) ir 32 (33); bet XVIII šis santykis stipriai pasikeitė – 243 (232) ir 167 (164). Dėl šių palankių aplinkybių lietuvių tautinė savimone pirmiausia plėtojosi Mažojoje Lietuvoje tarp vakarinių lietuvių. Lietuvių kalba vartota ir Prūsijos valdovo raštinėje (įsakai, potvarkiai, parėdymai ir kitkas). Mažojoje Lietuvoje vakarų aukštaičių tarmės pagrindu susiformavo lietuvių literatūrinė kalba.

Albrechtas daug nuveikė rūpindamasis krašto švietimu. Įsakyta kurti prie bažnyčių liaudies mokyklas. Jau XVI a. I pusėje veikė apie 20 lietuviškų mokyklų. Albrechto rūpesčiu ir lėšomis 1544 m. Karaliaučiuje įsteigtas protestantiškas universitetas. Pirmieji dėstytojai – didlietuviai profesoriai A. Kulvietis ir S. Rapolionis. Tikslas – rengti vietines kalbas Prūsijoje mohančius Reformacijos dvasininkus, mokytojus, taip pat platinti Reformacijos idėjas ir LDK. Buvo priimami ir miestiečių, netgi valstiečių jaunuoliai. Iš paskirtų 24 stipendijų po 7 – lietuviams ir lenkams. Apie Mažosios ir Didžiosios Lietuvos studentus ir universiteto auklėtinių nuopelnus lietuvių raštijai XVI a. – XIX a. I pusėje knygoje *Mažosios Lietuvos ir lietuvininkų fenomenas Europos kultūroje* rašo Algirdas Matulevičius (Kaunas, 2019).

Apie Martyną **Mažvydą Vaitkūną** (Vaitiekaus sūnų) savo knygų straipsniuose trumpai, pagal savo specialybes, rašė profesoriai V. Biržiška, K. Jablonskis, J. Lebedys, J. Kruopas, M. Ročka, K. Korsakas, Z. Zinkevičius, L. Gineitis, A. Jovaišas, I. Lukšaitė. Pastaroji apie Reformaciją Prūsijoje bei Mažojoje Lietuvoje ir Didžiojoje Lietuvoje bei LDK parašė europinio lygio reikšmingiausią monografiją (1999).

Kaip M. Mažvydas pateko į Karaliaučiaus universitetą, o jį baigęs – į visiškai lietuvišką Ragainę prie Nemuno? Mažvydas gimė apie, manoma, 1520 metus Pietinėje Žemaitijoje, tai yra Paprūsėje, teritorijoje tarp Švėkšnos-Gardamo-Žemaičių Naumiesčio. Miestelėnas. Kaip ir kiti reformatoriai, buvo persekiojamas Katalikų bažnyčios hierarchų, ypač valdovo Žygimanto Augusto motinos, aršios katalikės italės Bonos Sforcos (*Sforza*). Jis Karaliaučiaus universiteto rektoriui skundėsi, kad Vilniaus vyskupo buvo persekiojamas, netgi kalintas – yra pirmasis protestantų kankinys.

Apie tai liudija 1543 m. Reformacijos pradininko Lietuvoje Abraomo Kulviečio atviras *laiškas karalienei Bonai Sforcai* (*Sforza*) dėl jo persekiojimo Lietuvoje: Vilniaus vyskupas apkaltino jį erezijų skleidimu, apskundė jos vyrui Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Žygimantui

Senajam; šis pareikalavo, kad Kulvietis būtų teisiamas. Vengdamas susidorojimo, jis pasitraukė (pabėgo) į protestantišką Prūsiją, kur reformatoriai buvo ypač globojami.

Iš Mažosios Lietuvos labai ilgame laiške, tarp kitų problemų ir kančių jis rašo: <...> *Maloningiausiaji Ponia, nebuvo girdėta, kad kas nors nenusikaltęs ir be teismo sprendimo būtų pasmerktas. O mano priešai ne tik mane pasmerkė, bet ir diena iš dienos per pamokslus šmeižia, plūsta ir niekina <...>. Ant laužo! Jis neigė Katalikų bažnyčią! Taip šūkaliauja jie per pamokslus, taip šmeižia sueigose, Jūsų Didenybei apkalba. <...>.*

Yra daug Jūsų didenybės pavaldinių lietuvių, labai išsimokslinusių, kurie galėtų būti naudingi savo valstybei. Mano likimo įbauginti jie apsigyveno Prūsijoje <...>.

Maloningiausiaji Ponia, skaudu, kaip Dievą myliu, mums visiems, kad trokšdami dirbti saviesiems, dabar dirbame svetimiesiems.

1546 m. pavasarį Prūsijos kunigaikštis Albrechtas politiniais ir Reformacijos reikalais atvyko į LDK sostinę Vilnių. Gegužę laišku kreipėsi į Žemaitijos valsčių seniūną (didžiojo kunigaikščio vietininką) Joną Bilevičių (Biliūną), kuris su J. Kmita tapo ir visos Žemaitijos valdytoju, kad šis kuo greičiau atsiųstų į Karaliaučių kelis mokytus ir gerai lietuvių kalbą mokančius jaunuolius. Jie taptų evangelikų liuteronų kunigais Mažojoje Lietuvoje. Žinias patobulintų protestantiškame Karaliaučiaus universitete. J. Bilevičius pasirinko tinkamą kandidatą – Mažvydą (žinoma, kad jo motina buvo vakarų aukštaitė). Jau birželio 8 dieną kunigaikštis Albrechtas kreipėsi į Jį laišku, *Maloniai reikalaujame* [...] vadindamas jį „garbingu ir išmokslintu“ (*honeste et eruditus*) vyru, ir kad kuo greičiau atvyktų į Karaliaučių. Taigi, jau tada M. Mažvydas buvo išsilavinęs, tobulai mokėjęs lotynų kalbą, o ir lenkiškai. Manoma, kad pirmieji jo mokslai buvo A. Kulviečio Vilniuje įsteigtoje Aukštesniojoje mokykloje. Joje 1539–1542 metais dėstė, iki 1546 m. gyveno ir dirbo Vilniuje.

Karaliaučiaus universitetas jo steigėjo (1544) kunigaikščio Albrechto (Alberto) garbei vadintas *Albertina*. Buvo Vidurio ir Rytų Europos kraštų protestantizmo židinys. Jame per šimtmečius studijavo dešimtys prūsų, šimtai lietuvių šviesuolių iš Prūsijos, Mažosios ir Didžiosios Lietuvos, iš LDK vakarinių sričių – liuteronų. M. Mažvydas tapo pirmuoju. Pagal universiteto nuostatus kiekvienas stojantysis turėjo sumokėti 10 grašių, turtingieji – 20. Lietuvos ir Lenkijos katalikų hierarchų ir pačios Bonos Sforcos (*Sforza*) persekiojamiems ir į Prūsiją atvykusiems (pabėgusiems) reformatams daryta nuolaida. 1546 m. rugpjūčio 1 dieną įsimatrikuliuavęs Martynas Mažvydas (lotyniškai *Martinus Mosvidius*), dar ir kaip neturtingas, sumokėjo tik 1 grašį. Universitete gavo kunigaikščio Albrechto stipendiją. Jau 1548 IV 5 Mažvydas – pirmasis lietuvis, universitete baigęs teologiją netgi bakalauro laipsniu. Užteko trijų semestrų (1546 VIII 1 – 1548 IV 5). Veikiausia, be Vilniaus, buvo ir dar kur kitur studijavęs. Tai buvo pirmasis Karaliaučiaus universitete mokslinių laipsnių teikimas (*promocija*). M. Mažvydas prašė Prūsijos kunigaikščio paskiriamas lietuvių kunigu į vakuojančias parapijas Labguvoje arba arčiau tėviškės – į Ragainę. Į Labguvą jis negalėjo būti paskirtas, nes joje jau buvo apsigyvenę, be autochtonų lietuvių, kuršių – ir kolonistų vokiečių.

O vokiškai Mažvydas dar visai nemokėjo, ilgainiui išmoko. Ragainės klebonas vokiečių A. Lauteršternas (*Lauterschtern*) jau buvo miręs. Mažvydu rūpinosi ir Ragainės apskrities viršininkas bei pilies valdytojas suvokietėjęs prūsas Sebastijanas Perbantas, kurio raštus vertė ir dirbo jo raštinėje, nes mokėjo slavų kanceliarinę bažnytinę ir lenkų kalbas. 1549 III 18 M. Mažvydas, veikiausia S. Perbanto rūpesčiu, buvo paskirtas Ragainės klebonu. Pagal paprotį parapijai tebuvo priimtinas toks kunigas (dar nevedęs), kuris vesdavo buvusio

DR. ALGIRDAS
MATULEVIČIUS
REFORMACIJA,
PRŪSIJOS
HERCOGAS
(KUNIGAIKŠTIS)
ALBRECHTAS
BRANDENBUR-
GIETIS
IR MARTYNO
MAŽVYDO
500-OSIOS
METINĖS

kunigo našlę ar dukterį ir tuo būdu išspręsdavo kaip buvusio kunigo šeimą aprūpinti materialiai (plg. Tolminkiemio kunigo K. Donelaičio analogišką atvejį). Mažvydas vedė našlės Lauterštern, turėjusią kelis vaikus, vyresniąją dukterį Benigną: pati našlė ir trys jos vaikai mirė maru. Mažvydas rūpinosi likusiais vaikais – šelpė žmonos seseris ir brolius. Visi mokėjo lietuviškai! Palikuonių jie neturėjo. Algos (70 markių) jam neužtekdavo, bet ir ūkininkauti nesisekė. S. Perbanto (mokančio lietuviškai) rūpesčiu 1554 m. M. Mažvydas buvo paskirtas Ragainės arkidiakonu – vyskupo vietininku. Jis buvo ir mokyklos prie bažnyčios vedėjas. Prūsijos valdovui Albrechtui laiškuose skundėsi bloga sveikata, sunkia materialine padėtimi, o blogiausia, kad Ragainės parapiją rado pusiau katalikišką (nenuostabu: katalikiškas Vokiečių ordinas buvo panaikintas neseniai – 1525 m.), net pusiau pagonišką.

Išliko trylika 1548–1561 m. lotynų kalba M. Mažvydo rašytų laiškų (saugomi Vokietijoje); į lietuvių kalbą išvertė ir paskelbė 1966 m. M. Ročka, buvo dar perspausdinti M. Mažvydo parengtos pirmosios lietuviškos knygos *Katekizmas* (1547) leidime (1974). Pirmasis laiškas – Karaliaučiaus universiteto rektoriui Frydrichui Stapilui (*Staphilus*), likusieji – kunigaikščiui Albrechtui. Ragainės apskrities bei valsčiuose pareigūnai vokiečiai, kaip ir kituose Mažosios Lietuvos (siaurąja prasme) mokėjo lietuviškai; suprantama, ne visi. Albrechtui Mažvydas skundžiasi, kad jo parapijoje daug užkietėjusių katalikų, kurie neina į Evangelikų bažnyčią, nemoka poterių, maldų, daug pagoniško tikėjimo tarp valstiečių baudžiauninkų. Jie mieliau slapta vyksta už Nemuno į Didžiosios Lietuvos katalikų Švėkšnos, Jurbarko ir kitas bažnyčias. Dėl to su parapijiečiais Mažvydas nesutarė, prasti santykiai buvo ir su gretimos Tilžės parapijos dvasininkais. Mažvydas bandė parapijiečius paveikti geruoju, bet jo pamokymų neklausė. Jautėsi bejėgis, lietuvius vadina *kietasprandžiais, barbarais*. Jis prašo valstybės vadovo, kad šis uždraustų lietuviams vykti į katalikų bažnyčias Didžiojoje Lietuvoje, ten krikštyti, birmavoti (teikti sutvirtinimo sakramentą) vaikus. Nors buvo Albrechto išleisti įsakai, bet liaudis neklausė. Tikybą valstiečiai laikė feodالية prievole. Svarbiausia jų tamsumo priežastis buvo sunki baudžiava, skurdas. Jie sakydavo: *malda man duonos neduos*. Tai kryžiuočių valdymo padariniai. Dėl to laiškuose Albrechtui savo parapijiečius kaltina, kad šie garbina senuosius baltų dievus, rašo netgi su jūtūžiu.

Gausias pagonybės tarp lietuvių liekanas aprašė XVI–XVII a. istorikai, etnografai: K. Šiucas (Schuetz), K. Hartknochas, E. Vagneris, J. A. Brandas, M. Pretorijus (Praetorius) ir kiti. Minėtas Fr. Stapilus M. Mažvydo *Katekizmo* Pratarinėje, kreipdamasis į dvasininkus, apgailestauja:

Kokia nekultūringa ir tamsi, nepažįstanti jokio pamaldumo ir krikščionių religijos yra mūsų tauta, palyginti su kitomis tautomis, kaip maža rasi liaudyje tokių, kurie, jau nesakysiu, kad teisingai mokėtų visą katekizmo mokslą, bet kad įstengtų ištarti bent pirmąjį Viešpaties maldos žodį [...]. Daugelis dar ir dabar visų akivaizdoje atlieka stabmeldiškas apeigas ir viešai išpažįsta stabmeldystę: vieni medžius, upes, kiti žalčius, kiti dar ką kita garbina, šlovindami kaip dievus. Yra tokių, kurie Perkūnui daro įžadus; kai kurie dėl pasėlių garbina Laukosargą, dėl gyvulių – Žemėpatį. Tie, kurie linkę į piktus darbus, savo dievais išpažįsta aitvarus ir kaukus (M. Ročkos vertimas).

Savo pirmąjį kūrinių *Katekizmą*, skirtą labiausiai Didžiosios Lietuvos išsilavinusiems gyventojams, kad dvasininkai ir dvarponiai šviestų beraščius valstiečius, Mažvydas (*Martjnas Maszwjdas*) išleido 1547 m. dar studijuodamas Karaliaučiaus universiteto Teologijos fakultete. Knygos autoriaus vardą ir pavardę *Katekizmo* Prakalboje, užrašytą akrostichu, 1938 m.

DR. ALGIRDAS
MATULEVIČIUS
REFORMACIJA,
PRŪSIJOS
HERCOGAS
(KUNIGAİKŠTIS)
ALBRECHTAS
BRANDENBUR-
GIETIS
IR MARTYNO
MAŽVYDO
500-OSIOS
METINĖS

iššifravo lenkų kalbininkas J. Safarevičius.

M. Mažvydas sutelkė talkon autoritetingiausias lietuviškai rašančius inteligentus, profesoriaujančius ar baigusius aukštąjį mokslą: A. Kulvietį, S. Rapolionį, J. Zablockį, T. Gedkantą, M. Blotną, A. Jomantą, savo pusbrolių vakarų aukštaitį B. Vilentą, A. Raduinionį ir kitus. Tai kolektyvinis darbas, kurio nepraktikuota Didžiojoje Lietuvoje. Lietuviškoje eiluojuote, labiau pasaulietinėje, *Prakalboje*, skirtoje LDK ir Prūsijos lietuviams, pabrėžiamas Mažvydo noras, kad knyga pasiektų kiekvieną žmogų. Visi religiniai raštai turi būti prieinami liaudžiai. Tai demokratinės mintys. Mažvydas yra lietuvių literatūrinės kalbos pradininkas. Z. Zinkevičiaus vertinimu, *knygoje glūdi mūsų rašybos ir literatūros normų, jos kodifikacijos užuomazgų <...>. Ypač didelę reikšmę turi lietuvių kalbos istorijai ir istorinei dialektologijai*. Vėliau mažlietuvis (veikiau pusiau prūsas) J. Bretkūnas (į lietuvių kalbą išvertė net *Bibliją*), didlietuvis M. Daukša, pagarsėjęs *Prakalba* į didlietuvių, žymiai pralenkė M. Mažvydą. *Katekizme* yra lotynizmų (Bažnyčios oficialioji kalba), ypač gausu polonizmų, o germanizmų mažai. Juk M. Mažvydas vokiškai dar nemokėjo, o Žemaitijoje lenkų kalba jau XVI a. ėmė plisti per dvarus, Bažnyčią ir kitus veiksnius. Pirmosios lietuviškos knygos kalbos pagrindas – žemaitiškas, nemažai aukštaitiškų. Ilgainiui M. Mažvydas palaipsniui perėjo nuo savo gimtosios **žemaičių tarmės** prie Mažojoje Lietuvoje vartoto **vakarų aukštaičių (sūduvių) dialekto**, kuris plito ir Didžiojoje Lietuvoje; tapo visų lietuvių bendrine kalba.

M. Mažvydo kūryba aktuali ir gausi – 6 leidiniai, išspausdinti Karaliaučiuje. 1549 m. jis išleido *Giesmę Šv. Ambrozijaus bei Šv. Augustino*, kurią dedikavo minėtam savo globėjui S. Perbantui. Antraštėje pažymėta, kad **išguldytas per M. Mažvydą Vaitkūną**. Įdomu, kad leidinėį tik XIX a. pabaigoje lenkų istorijos šaltinių leidėjas Z. Celikowskis surado Kurniko (netoli Poznanės) bibliotekoje. Trečias leidinys *Forma krikštymo* išspausdintas 1559 m. Iš vokiečių kalbos išverstas krikšto apeigų aprašymas pagal M. Liuterį. Matyt, M. Mažvydas jau buvo išmokęs vokiečių kalbą. Ketvirtas leidinys *Parafrazis, permanytina poteriaus maldą*. Tai maldų ir giesmių rinkinėlis, parengtas 1558–1562 metais. Po Mažvydo mirties (1563) 1589 m. išleido J. Bretkūnas. Didžiausias M. Mažvydo kūrinys – *Giesmės krikščioniškos* (I dalis 1566, antra 1570). Pratarbę parašė jis pats. Išleido minėtas M. Mažvydo pusbrolis B. Vilentas. Pagrindas – M. Liuterio giesmynas; vėlesniems lietuviškiems giesmynams. Prof. Jūratės Trilupaitienės teigimu, Didžiosios Lietuvos protestantiško giedojimo tradicijas M. Mažvydas perkėlė į Mažąją Lietuvą. Ji 1985 m. rašo: *<...> Jis pritaikė, išrinko žymiausias, geriausias reformatų giesmes, paskleidė jas Didžiojoje ir Mažojoje Lietuvoje*. Iki dabarties išlikęs vienintelis *Giesmyno* egzempliorius, priklausęs valdovui Albrechtui. 1921 m. Prūsijos slaptajame valstybiniame archyve jį rado įžymus baltistas, Karaliaučiaus universiteto profesorius Jurgis Gerulis. Be tos kūrybinės veiklos, M. Mažvydas buvo sukaupęs vieną pirmųjų žinomų privačių XVI a. bibliotekų. Kunigaikščio Albrechto, Reformacijos, M. Mažvydo ir jo bendraminčių, talkininkų dėka lietuvių kalba valstybės mastu paplito ne tik Bažnyčioje, mokykloje, bet ir valdžios įstaigose, o svarbiausia – plačioje visuomenėje. 1547–1570 metais Martyno Mažvydo raštai buvo vieninteliai lietuvių kalba.

M. Mažvydas palaidotas, veikiausia, po Ragainės evangelikų liuteronų bažnyčios altoriumi. Reikia surasti jo palaikus, kaip buvo surasti kunigo ir poeto K. Donelaičio palaikai Tolminkiemio bažnyčioje, po altoriumi.

Martyno Mažvydo 500-ąsias gimimo metines reiktų plačiai paminėti Lietuvoje. Juk tai tokia garbinga lietuvių raštijos pradininko sukaktis!

DR. ALGIRDAS
MATULEVIČIUS
REFORMACIJA,
PRŪSIJOS
HERCOGAS
(KUNIGAIKŠTIS)
ALBRECHTAS
BRANDENBUR-
GIETIS
IR MARTYNO
MAŽVYDO
500-OSIOS
METINĖS

Savo pasakojimą norėčiau baigti vieno iš žymiausių lietuvių raštijos pradininkų Didžiojoje Lietuvoje, kilnaus žemaičio Mikalojaus Daukšos *Prakalba į malonųjį skaitytoją*. Parašyta jo išverstai iš lenkų kalbos *Postilej*, išspausdintai 1599 m. Vilniuje. Tai pamokslų knyga, skirta katalikų kunigams, bajorams vykstant katalikybės kovai su Reformacija. Jis rašo: *Žinau, kaip visos tautos vertina, myli ir brangina veikalus gimtąja kalba rašytus. <...> tiktai mūsų lietuvių tauta, besimokydama lenkų kalbos ir ją vartodama, taip yra paniekinusi, apleidusi, kone išsižadėjusi savo kalbos <...>*.

Ne žemės derlumu, ne drabužių skirtingumu, ne šalies gražumu, ne miestų ir pilių tvirtumu gyvuoja tautos, bet daugiausia išlaikydamos ir vartodamos savo kalbą, kuri didina ir išlaiko bendrumą, santaiką ir brolišką meilę. Kalba yra bendras meilės ryšys, vienybės motina, pilietiškumo tėvas, valstybės sargas. Sunaikink ją – sunaikinsi santaiką, vienybę ir gerovę <...>. Juk tatai mums ir visiems Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės gyventojams, kaip sakyta, labai turėtų rūpėti.

Kažin ar koks šių laikų mokslų daktaras ar visažinis sugebėtų taip genialiai įvertinti lietuvių kalbos reikšmę. Jos įvertinimas prasidėjo nuo Martyno Mažvydo – Mažojoje Lietuvoje!

Straipsniui iliustruoti panaudota M. Mažvydo skulptūros iš Tauragės evangelikų liuteronų bažnyčios nuotrauka

DR. ALGIRDAS
MATULEVIČIUS
REFORMACIJA,
PRŪSIJOS
HERCOGAS
(KUNIGAİKŠTIS)
ALBRECHTAS
BRANDENBUR-
GIETIS
IR MARTYNO
MAŽVYDO
500-OSIOS
METINĖS